

JOANNA JASTRZĘBSKA

ORCID: 0000-0001-9878-6248

Uniwersytet Łódzki

BARTŁOMIEJ LASSEK

ORCID: 0000-0002-3651-2759

Uniwersytet Łódzki

ETYCZNY WYMIAR PRACY TRENERA W SPORCIE WYCZYNOWYM

Wstęp

Fachowcy w swojej pracy spotykają się z wieloma problemami. Aby je rozwiązać często odnoszą się do swojego doświadczenia zawodowego, życiowego oraz wiedzy o świecie. Nie zastąpią tego wykształcenie czy szkolenia. Zdarza się jednak, że eksperci znajdują się w takiej sytuacji, w której – pomimo odpowiednich kwalifikacji – trudno jest znaleźć odpowiednie rozwiązanie nurtującego dylematu. Takie sytuacje definiuje się jako „sytuacje problematyczne etyczne”, dlatego jednym z zadań eksperta jest zapoznanie się z tym, czym jest etyka i jakie są jej funkcje.

M.P. Migoń wskazuje, iż etyka (z gr.= obyczaj) „oznacza etymologicznie naukę o obyczajach, zwyczajach, czyli o tym co przystoi w postępowaniu, co jest godne czynienia. Można ogólnie określić etykę jako teorię wartości moralnych i postępowania moralnego”¹. Natomiast A. B. Stępień podkreśla w etyce rolę określonych norm: „Etyka rozważa warunki postępowania moralnego i podlegania ocenom i normom etycznym, odpowiedzialności moralnej. Zajmuje się ocenami i normami dotyczącymi postępowania ludzkiego (tzn. świadomego i wolnego). Szuka także ostatecznej racji moralności i naczelných norm, kryteriów moralności”².

¹ M.P. Migoń, *Wstęp do etyki*, Skrypt, Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2013, s. 16-17.

A. B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Prace Wydziału Filozoficznego 65, wyd. 3, Lublin 1995, s. 103-104.

R. Wiśniewski łączy etykę z moralnością: „Etyka tak się ma do moralności, jak teoria do praktyki. Niewątpliwie rozumienie moralności zależy od lansowanej etyki i vice versa. Bardzo interesujące są sprzęgnięte relacje między etyką i moralnością, o czym dość często zapominają pedagodzy (...). Człowiek, aby uniknąć błędów moralnych, m.in. poprzez poddanie fenomenu sumienia i jego treści dialogowi z innymi sumieniami, powinien czynić to za pośrednictwem adekwatnej etyki”³.

Z perspektywy współczesnych czasów i podważania przyjętych norm społecznych temat ten jest ważny i jednocześnie trudny w zrozumieniu przez wszystkich. Jak pisze Ks. M. Sztaba: „czasy, w których żyjemy, charakteryzują się zasadniczym sporem o moralność i jej sens w życiu współczesnego człowieka, a pośrednio o kształt pożądanej etyki. Sytuacja ta generuje subiektywizm i relatywizm moralny, powodując zagubienie i kryzys osoby – szczególnie młodej, szukającej swojej specyfiki i miejsca w świecie. Poza tym żyjemy w czasach wszechpanującej liberalnej ekonomii, której zasady (m.in. rywalizacja i maksymalizacja zysku -tzw. Logika rynku) przenoszone są na relacje międzyludzkie, co prowadzi m.in. do utylitarystycznego traktowania drugiej osoby. Dlatego współczesne społeczeństwa potrzebują kultury moralnej, która kształtowałaby autentyczne relacje osoby odnośnie samej siebie i innych ludzi, a także rzeczywistości ją otaczającej”⁴.

Sport jako wsparcie dla procesu wychowania moralnego

Jednym z czynników wspierających całokształt procesu wychowania jest sport, gdyż, jak akcentuje A. Kaźmierczak: „Wychowania sportowego nie można oddzielić od całokształtu procesu edukacyjnego, który wspomagany przez systematyczną i zorganizowaną aktywność fizyczną wpływa na rozwój umysłowy, moralny i estetyczny wychowanka. Teza ta kreuje sport jako niekonwencjonalne laboratorium pedagogiczne, mające na celu kształtowanie

³ R. Wiśniewski, *Wartość absolutna a problemy moralnej praxis*. W: S. Janeczek, A. Starość (red). *Etyka. Filozoficzna etyka życia społecznego*, część II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016, s. 600-612.

⁴ Ks. M. Sztaba, *Ważność etyki normatywnej dla kształtowania kultury moralnej młodego pokolenia. Refleksja w świetle nauczania Karola Wojtyły – Św. Jana Pawła II i jego uczniów*, W: *Forum Pedagogiczne cz. I*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2016, s. 245-246.

szlachetnych postaw wraz z dążeniem do doskonałości charakteru przez wyznaczenie i realizowanie określonych wyzwań”⁵.

Według W. Lipońskiego, sport, „to świadoma, ludyczna aktywność człowieka o cechach dobrowolnego współzawodnictwa, mająca swój udział w kształtowaniu losów jednostek i społeczności przez wszechstronne doskonalenie cielesne i duchowe, historycznie ukształtowany charakter pacyfistyczny, polegający na eliminowaniu z walki dążeń do unicestwienia przeciwnika, zdolność współdziałania z innymi dziedzinami w realizowaniu celów danej społeczności, w tym uniwersalnych celów etycznych”⁶. Te walory etyczne, najogólniej odnoszą się do reguł czystej gry⁷.

J. Lipiec zadaje fundamentalne pytanie o to „dlaczegoż to gra powinna być „czysta”, „uczciwa”, „fair”, skoro domieszka nieuczciwości, taktycznego faulu czy inteligentnego oszustwa może się okazać skuteczniejszą metodą dojścia do sukcesu finalnego?”⁸.

Z. Żukowska wraz z R. Żukowskim podkreślają, że „podstawowym elementem zmagania sportowców, trenerów, działaczy i kibiców na arenie sportowej jest zasada fair play, konstytuująca humanistyczne wartości sportu, stanowiąca zarazem pedagogiczny instrument w procesie wychowania przez sport”⁹. Dodatkowo A. Bodasińska wyjaśnia, że „sport i związane z nim wartości, mogą w sposób bezpośredni lub pośredni wpływać na zmianę współczesnego świata, poprawę kontaktów międzyludzkich i zachowań samego człowieka. Nie ma żadnej wątpliwości, co do tego, że szereg wartości sportowych przenika do życia codziennego”¹⁰.

W „Zarysie pedagogiki sportu” A. Kaźmierczak termin fair play „obejmuje grupę społecznych i moralnych wartości określanych przez teoretyków i praktyków współczesnego sportu jako:

⁵ A. Kaźmierczak, *Zarys pedagogiki sportu*, Wydanie II rozszerzone, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2022, s.71, na podstawie S. Wołoszyn, *Wychowanie fizyczne i sport jako czynnik wychowawczy*, W: *Kultura fizyczna* 1973, nr 7, s. 296-300.

⁶ W. Lipoński, Sport, <http://www.wbc.poznan.pl/Content/35194/Wojciech%20Lipo%C5%84ski%20-%20Sport.pdf> (dostęp:25.11.2017).

A. Kaźmierczak, *Zarys pedagogiki sportu...*, s. 117.

⁸ J. Lipiec, *Filozofia czystej gry*, w: K. Hądzulek, M. Rejf, H. Zdebska-Biziewska, R. Żukowski, *Czysta gra, fair play*, Polski Komitet Olimpijski, Klub Fair Play, Warszawa 2014, s.141.

⁹ Z. Żukowska, R. Żukowski, *Fair play jako wartość moralna w edukacji olimpijskiej*, „Polish Journal of Sport and Tourism” 2010, nr 17, s. 139-146.

¹⁰ A. Bodasińska, *Czysta gra w sporcie i życiu codziennym*, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Zamiejscowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2007, s.43.

- Respekt dla ogólnie przyjętych zasad;
- Szacunek dla kolegów, trenerów, sędziów oraz ich decyzji;
- Szacunek dla przeciwnika zrównanie szans udziału w rywalizacji sportowej;
- Umiejętność zwyciężania i przegrywania.

Są to wartości pozytywne społecznie, mające potencjał wychowawczy dzięki możliwości zastosowania powszechnie akceptowanych bodźców pedagogicznych, kształtujących moralną stronę charakteru wychowanka¹¹.

J. Nowocien wymienia 3 wymiary zasady fair play, identyfikowanej z wychowawczą rolą sportu i postawami moralnymi całego sportowego środowiska:

- „1) formalny – stanowiący podstawę uczestnictwa w walce sportowej, z przestrzeganiem reguł normatywnych w sporcie;
- 2) humanitarny – nawiązujący do obustronnych interakcji opartych na wzajemnej sympatii, godności i eliminowaniu tego, co zabronione w kanonach współczesnego sportu;
- 3) humanistyczny – przyjmujący za podstawową wartość człowieka jako najwyższe dobro społeczne; w myśl tej wartości m.in. zrezygnować ze zwycięstwa, jeżeli zagrożone jest życie lub zdrowie rywala w walce sportowej¹².

Z. Żukowska definiuje zasadę fair play jako piękna, czysta gra i odnosi ją do wyrażających wartości moralne reguł:

- „1) Równości zewnętrznych warunków walki, określana jako identyczność szans w rywalizacji (równości szans);
- 2) Świadomej rezygnacji z możliwości nieuczciwego zwycięstwa (odpowiedzialności);
- 3) Poszanowania dla przeciwnika w ramach obowiązujących zasad etycznych (zdrowia);
- 4) Dobrowolnego podporządkowania się przepisom i tradycjom, czyli poszanowania obowiązujących zasad (przestrzegania przepisów)¹³ i jak podkreśla A. Kaźmierczak powyższe reguły nie dotyczą jedynie postaw dzieci i młodzieży, ale również pozostałych uczestników zawodów sportowych – nauczycieli, trenerów, pedagogów, organizatorów, widzów, dziennikarzy. Zdaniem Z. Żukowskiej „osoby te kreują

¹¹ A. Kaźmierczak, *Zarys pedagogiki sportu...*, s.117-118.

¹² J. Nowocien, *Olimpizm i zasada fair play szansą wychowania w tolerancji*, <http://www.ckr.org.pl/> (dostęp: 30.08.2024).

¹³ Z. Żukowska, *Klub Fair Play Polskiego Komitetu Olimpijskiego*, wyd. 2, Wydawnictwo Estrella, Warszawa 2009, s.9.

określone środowisko wychowawcze w sporcie, od nich w znacznym stopniu zależy wierność wobec podstawowych elementów fair play: zdrowia, odpowiedzialności, równości szans oraz przestrzegania reguł i przepisów¹⁴.

Opierając się na przytoczonych wypowiedziach autorów, sport niewątpliwie stwarza możliwości wsparcia w obszarze wychowania moralnego, a osobą udzielającą tego wsparcia w procesie treningu sportowego jest przede wszystkim trener.

Trener i jego rola w sporcie wyczynowym

R. Żukowski odnosząc się do wychowania moralnego w sporcie, podkreśla, że „w całym systemie kształtowania zawodnika, sportowca najwyższego poziomu, centralną postacią był, jest i będzie trener”¹⁵.

Zróżnicowanie sportu na wyczynowy i amatorski przekłada się na podejście charakterystyki osoby trenera – inną rolę będzie odgrywał w sporcie wyczynowym, „w którym chodzi o osiągnięcia w wymiarze prestiżowym, społecznym, materialnym, a inną w amatorskim, biorącym pod uwagę aspekty stricte osobiste, takie jak zadowolenie, satysfakcja, poprawa sprawności fizycznej czy dbanie o zdrowie”¹⁶.

Pojęcie trenera w sporcie wyczynowym, dokładnie definiuje A. Kaźmierczak, według którego jest on kategorią pojęciową odnoszącą się do sportu jako pewnego zjawiska i części kultury fizycznej. Jest jedną z dwóch głównych postaci w sporcie, z czego drugą jest zawodnik i jest powszechnie i jednoznacznie identyfikowany ze sportem. „To nauczyciel, specjalista w określonej dziedzinie sportu prowadzący ćwiczenia i przygotowujący zawodników, drużynę do zawodów”¹⁷

Z antropologicznej perspektywy trener jest zintegrowany z zawodnikiem, będąc dwojgiem postaci w sobie. Trener dzieli swoje doświadczenie z zawodnikiem, torując mu odpowiednią drogę do pracy nad sobą¹⁸.

¹⁴ Z. Żukowska, *Fair Play w sporcie i polskim systemie edukacyjnym*, W: *Wychowanie fizyczne i zdrowotne*, 1997, nr. 2, s.13.

¹⁵ R. Żukowski, *Czysta gra, Fair Play*, Polski Komitet Olimpijski, Klub Fair Play, Wydawnictwo Fall, Warszawa 2010, s.186.

¹⁶ A. Kaźmierczak, *Zarys pedagogiki sportu...*, s.88.

¹⁷ A. Kaźmierczak, *Zarys pedagogiki sportu...*, s.85.

¹⁸ A. Pawlucy, *Pedagogia Olimpijska, Homo physicus*, Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2022, s.138.

Niewątpliwie szkoleniowiec współuczestniczy w procesie wychowania moralnego, które „polega na przyswajaniu uczniom wiedzy o zachowaniu się i na ukształtowaniu w nich trwałych nawyków i przyzwyczajzeń w zachowaniu się”¹⁹. Wychowawczą rolę jaką powinien pełnić trener, dokładnie opisuje R. Żukowski, według którego stanowi on „(..) zwykle osobowość o pewnych pozytywnych walorach i osiągnięciach zawodowych i jego osobiste zaangażowanie w fair play, jak również wykorzystanie tego w trakcie treningu i zawodów staje się niezwykle cenne i ważne:

- Jako pedagog – tak zresztą rozumiany – potrafi pokazać, że niezależnie od presji wyniku sportowego, w każdym sporcie, nie tylko zawodowym, są ważne, realizowane i osiągnięte inne cele, pozwalające na godne życie wsparte na określonym systemie wartości;
- Jako kreator osobowości zawodników jak nikt inny ma możliwość oddziaływania na wychowanka. Wynika to z kontaktu nie tylko szkoleniowego o charakterze technologicznym, ale z możliwości przystosowania zawodowego sportowca do życia społecznego, w którym po ukończeniu kariery zawodniczej każdy z nich się znajdzie, a siła oddziaływania bywa duża;
- W sporcie zawodowym, właściwie przygotowany do pracy, może swoim działaniem pokazać, że osiąganie najwyższych wyników sportowych nie musi pociągać za sobą utraty zdrowia (choć jak w każdym zawodzie i tu powstają pewne „zawodowe choroby”, charakterystyczne dla zawodu sportowca), że do wyniku nie można dążyć za wszelką cenę, łamiąc nawet przepisy, zasady, prawo”²⁰.

Wyżej wymienione powinności i funkcje, jakie powinien pełnić trener, nie należą jednak do oczywistych. Należy wziąć pod uwagę, że nie jest ważne tylko to „co oni „wiedzą” i „umieją” w wykonywanym zawodzie, ale „kim są” naprawdę, jaki wyznają system wartości i jak traktują swój zawód – czy tylko instrumentalnie (nawet w mistrzowskim wydaniu), czy czują się współodpowiedzialni za proces wychowania w sporcie nie tylko mistrza, ale pełnego,

¹⁹ N. Bołdyrew, *Metody wychowania moralnego*, Instytut Teorii i Historii Pedagogiki Akademii Nauk Pedagogicznych RFSRR, W: *Problemy współczesnego wychowania, Zagadnienia wychowania moralnego*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1961, s.162.

²⁰ R. Żukowski, *Czysta gra, Fair Play...*, s.188.

wartościowego człowieka”²¹. To zatem w dużej mierze od nich zależy, czy fair play w sporcie i olimpizmie będzie szansą edukacyjną czy utopią.

Aby rozpowszechnić zasadę fair play, trenerzy powinni ją również w odpowiedni sposób i w odpowiednich momentach przekazywać. Z. Żukowska, powołując się na N. Bołdyrew, wyróżnia dwie grupy metod oddziaływania wychowawczego, do których powinni odnosić się m.in. trenerzy:

- „1. Metody i sposoby, za pomocą których wyjaśnia się uczniom normy i reguły zachowania się;
2. Metody i środki, za pomocą których kształtują się w uczniach nawyki i przyzwyczajenia.

Do pierwszej grupy należy zaliczyć różne formy i sposoby przekonywania: wyjaśnienia, pogawędki etyczne, referaty, odczyty i dyskusje na tematy z dziedziny moralności, konferencje czytelnicze, przykład osób starszych.

Do drugiej – rozmaite środki i sposoby przyzwyczajania uczniów do określonego zachowania się w toku ich prac i zabaw przez długotrwałe ćwiczenia w moralnym postępowaniu i przestrzeganiu ustalonego ładu”²².

Jedną z metod należy dokładnie podkreślić – zawodnicy są baczniymi obserwatorami, dlatego szczegółowo śledzą i analizują zachowanie i postępowanie trenera. Jeśli trener posiada potrzebne kompetencje, cechy charakteru i zachowania, może ukazać się podopiecznym w wyidealizowanej postaci jako najwyższy autorytet. Ważne jest zatem, aby trener wiedział: co to jest etyka, moralność i przestrzegał zasady fair play – ponieważ jego zachowania i czyny będą naśladowane przez zawodników.

Tchorzewski wyodrębnia pojęcie „świadomości etycznej”, które dotyczy realizacji przez trenera moralnych uwarunkowań w przestrzeganiu zasady fair play. Uważa on, że trener nie powinien jedynie znać te zasady, ale również właściwie ich przestrzegać i wdrażać, mając z nimi „motywujące, emocjonalne więzi”: „Zasady etyczne w pracy nauczyciela wychowania fizycznego i trenera są to pewne prawidłowości typu prakseologicznego, występujące w ich wielostronnej działalności zawodowej, Wśród nich wymienia się cztery ich grupy:

1. Zasady regulujące relacje pomiędzy nauczycielem wychowania fizycznego i trenerem a uczniami i zawodnikami – podmiotowości, prywatności, równości szans, ograniczoności, nadrzędności uniwersalnych

²¹ Z. Żukowska, R. Żukowski, *Fair play jako wartość edukacyjna w sporcie a sprawności moralne nauczyciela wychowania fizycznego i trenera*, AWF Warszawa, ZWWF w Białej Podlaskiej, W: Polski Komitet Olimpijski, *Fair Play w sporcie i Olimpizmie. Szansa czy utopia*, red. Z. Żukowska, R. Żukowski, Warszawa 2010, s. 60.

Z. Żukowska, R. Żukowski, *Fair Play jako wartość edukacyjna w sporcie...*, s. 60.

wartości, wzajemnego i odwzajemnionego szacunku. Wszystkie one warunkują skuteczność nauczyciela wychowania fizycznego i trenera w komunikowaniu się z wychowankami w imię wartości fair play.

2. Zasady regulujące stosunki (...) trenera z zespołem szkoleniowym – zasada współtworzenia ładu aksjonormatywnego, odpowiedzialnego działania zespołowego, solidarności i pomocniczości zawodowej.
3. Zasady regulujące stosunki nauczyciela wychowania fizycznego i trenera ze środowiskiem – zasada dialogu społecznego, pluralizmu społecznego i kooperacji społecznej.
4. Zasady regulujące stosunki nauczyciela wychowania fizycznego i trenera względem samego siebie i własnej pracy zawodowej – zasada krytycznego i zobiektywizowanego stosunku do własnej pracy zawodowej, doskonalenia warsztatu pracy zawodowej, formacji osobistej etyczności (z dystansem do siebie) i twórczego przystosowania się do rozwoju zmian społecznych. (...) trener musi się w tej rzeczywistości twórczo znaleźć”²³.

Analizując powyższe zasady, wywnioskować można, że jeśli trener nie będzie prawidłowo komunikował się ze swoimi podopiecznymi oraz innymi osobami ze środowiska, to nie będzie też tworzył z nimi pozytywnych relacji, nie spojrzy krytycznie na swój warsztat pracy czy postępowanie, a zatem szerzenie zasady fair play w sporcie będzie niemożliwe. W wyniku tego może dochodzić do coraz częstszego łamania zasad w trakcie zawodów wśród zawodników, a pojęcia fair play i zdrowa rywalizacja zostaną jedynie archaizmem.

Wyżej wymienione role trenera czy zasady, których powinien przestrzegać trener dotyczą również zawodników, niezależnie od tego, w jakiej dyscyplinie sportu się specjalizują. Niektóre wymagania i kompetencje są wspólne dla trenerów różnych dyscyplin sportowych, wynikających z typowych, niezbędnych czynności np. kwalifikacje merytoryczne, kompetencje sprawnościowe i zdrowotne, kompetencje komunikacyjne i organizacyjne, kompetencje pedagogiczne, psychologiczne, moralne, samo edukacyjne, autokreacyjne. Nie istnieje jednak ktoś taki jak trener w ogóle, a jedynie trener w określonej dziedzinie aktywności sportowej. Każda z dyscyplin i sytuacji w nich występujących charakteryzuje się własną specyfiką, dlatego też wymagania w zakresie wiedzy, umiejętności i innych kompetencji trenera będą się różnić.

²³ Z. Żukowska, R. Żukowski, *Fair Play jako wartość edukacyjna w sporcie...*, s.68.

Wyzwania Trenera w sporcie wyczynowym

Realizowanie etycznych paradygmatów w sporcie wyczynowym staje się dla trenerów coraz większym wyzwaniem. Na zagrożenia te pośrednio wpływają obszary, takie jak: charakterystyka sportu wyczynowego, zażywanie substancji niedozwolonych, wypalenie zawodowe czy też presja ze strony rodziny, które mogą bezpośrednio prowadzić do przedwczesnego zakończenia karier sportowych zawodników. Stanowisko to jest odzwierciedlone w poglądach i badaniach innych autorów, m.in. J. Derbich. We wnioskach wskazuje ona, iż 30% ankietowanej młodzieży uprawiającej sport stwierdziło, że w sporcie przestrzega się zasady fair play. Dalsze 15% uznało, że w sporcie panuje sprawiedliwość. Ankietowani wskazali, że kreowany współcześnie sport izoluje (13%) i demoralizuje społecznie (10%), dezorganizuje życie osobiste zawodników (26%), a nawet przyczynia się do pogorszenia ich stanu zdrowia (16%); 23% badanej młodzieży wyraziło przekonanie, że w sporcie nagradza się tylko najlepszych, a aż 51% że brutalnie eliminuje się naj słabszych²⁴. Wyniki podobnych badań i spostrzeżeń naukowców dotyczą różnych okresów czasu, m.in. podobne obserwacje dostrzega J. Kosiewicz, który w sporcie wyczynowym widzi ubytki moralności: „zasada fair play nigdy nie była i nie będzie najwyższą wartością w sporcie (...) uważa nawet, że jest całkowicie zbędna, że podstawą aktywności z nią związanej są przepisy określonej dyscypliny sportowej, a nie zasady moralne, nie są one bowiem organicznie, istotowo i tożsamościowo związane ze sportem²⁵” Wymienione deklaracje ankietowanych u J. Derbich oraz spostrzeżenia J. Kosiewicza dowodzą, że w otoczeniu etyki i moralności, sport wyczynowy charakteryzuje zwyciężanie i czerpanie z tego korzyści. Wyzwaniem trenerskim jest zatem takie prowadzenie zawodnika, aby zrealizować jego cele sportowe przy jednoczesnym dbaniu o przekazanie zasad moralnych w procesie wychowania. Rywalizacja sportowa rodzi dylematy moralno-etyczne, które wpływają na jej przebieg, przykładem może być przypadek, w którym do międzynarodowej nagrody wytypowano tureckiego obrońcę, który na Mistrzostwach Europy

²⁴ J. Derbich, Przygotowanie do wyboru wartości poprzez uprawianie sportu, w: Wychowawcze aspekty sportu, (red. Z. Dziubiński), Warszawa 1993, s. 143-149.

J. Kosiewicz, Sport poza dobrem i złem moralnym, W: Studia Humanistyczne (red.) M. Zowiśło, Kraków 2010, s. 29.

w Piłce Nożnej w 1996 roku nie sfaulował chorwackiego napastnika, przez co przyczynił się do porażki swojej drużyny²⁶.

Kolejnym wyzwaniem leżącym u podstaw pracy trenera z zawodnikiem w aspekcie etycznym jest jego motywacja do pracy. W badaniach A. Glapy i M. Bronikowskiego zbadano trenerów pod kątem przyczyn wypalenia zawodowego. Stwierdzono, że taki stan wywoływany jest przez zjawisko nieadaptacyjnego perfekcjonizmu, który „oddziałuje zarówno pośrednio, poprzez zwiększenie stresu – jednego z głównych przyczyn wypalenia, jak i bezpośrednio. Oznacza to, że nawet przy niegroźnym poziomie stresu może on stanowić znaczący czynnik ryzyka wypalenia zawodowego²⁷” Autorzy podsumowując wskazują, że „kwestia syndromu wypalenia zawodowego jest również zauważalna w sporcie młodzieżowym, zwłaszcza w sytuacjach, w których młody człowiek uczestniczy w sporcie na wysokim poziomie oraz specjalizuje się w konkretnej dyscyplinie sportowej, szczególnie, gdy specjalizacja i duże obciążenie następują zbyt wcześnie²⁸” Sport wyczynowy, gdy w swoim założeniu zorientowany jest na osiągnięcie jak najlepszego wyniku, przy nieodpowiednim prowadzeniu zawodnika przez trenera, może doprowadzić do przedwczesnego zakończenia kariery sportowej, w czasie gdy młody człowiek poszukuje źródła wiedzy wychowawczej i autorytetu.

Jednym z głównych problemów sportu wyczynowego są przypadki zażywania środków niedozwolonych przez zawodników. Badania A. Lewandowskiej oraz M. Leźnickiego wskazują na rosnący wskaźnik stosowania dopingu we wszystkich dyscyplinach sportowych, mimo rosnącej liczby przeprowadzanych badań antydopingowych, zarówno w dyscyplinach olimpijskich, jak i nieolimpijskich²⁹. Jest to kolejny przykład podkreślający znaczenie wdrażania zasady fair play przez trenerów w swojej pracy z zawodnikami na każdym poziomie sportowym, tak aby zwyciężanie i osiąganie wyników za wszelką cenę nie stało się głównym celem zawodników wyczynowych.

Wymienione przykłady stanowią jedynie odsetek wyzwań trenerskich na drodze wychowywania zawodników. Powołując się na Białą Księgę, J. Kowalska dostrzega jeszcze inne zagrożenia w sporcie: „Sport napotyka również

²⁶ Z. Jastrzębski, K. Kalka, Zasada fair play w kształtowaniu postawy sportowca, W: Teoria i praktyka wychowania fizycznego i sportu. T. 2 (red.) Z. Jastrzębski, Wyższa Szkoła Sportowa, Łódź 2012, s. 165.

A. Glapa, M. Bronikowski, Sport jako forma dążenia do perfekcjonizmu, Zeszyty Naukowe WSKFiT 9:37-41, Poznań 2014, s. 39.

²⁸ Tamże.

²⁹ A. Lewandowska, M. Leźnicki, Doping w sporcie jako problem etyczno-społeczny, Journal of Education, Health and Sport Nr 6 (7), Toruń 2016, s. 552

na nowe zagrożenia i wyzwania, które pojawiły się w społeczeństwie europejskim, takie jak naciski komercyjne, wykorzystywanie młodych zawodników, rasizm, przemoc, korupcja i pranie brudnych pieniędzy³⁰” Zapobiegnięcie kryzysowi wartości w sporcie leży w umocnieniu pozycji zasady fair play poprzez popularyzowanie ruchu, również przez trenerów sportowych.

Rozwiązaniem na wymienione problemy zdaje się skuteczna komunikacja trenera z zawodnikiem. Badania J. Dohsten’a, N. Barker-Ruchti oraz E. Lindgren wskazują na holistyczny model pracy trenerskiej, który uwzględnia potrzeby zawodnika w kontekście budowania relacji i rozwoju osobistego. W modelu tym określono, że jakościowy wynik sportowy wymaga rozwoju zawodnika jako osoby. Wyniki badań jakościowych ukazują, że podejście trenerskie oparte na trosce zarówno wspiera, jak i stoi w sprzeczności ze zrównoważonym rozwojem w sporcie wyczynowym. Troska jest wyrażana jako fundament, na którym można budować relacje i skupiać się na indywidualnych potrzebach. Wydaje się, że ma to ogromne znaczenie dla umożliwienia trenerom rozwijania wyników sportowców. Jednakże, gdy trenerzy praktykują model oparty o troskę i nie biorą odpowiedzialności za niezdrowe i ryzykowne potrzeby i wybory swoich sportowców, troska ta może wpłynąć na zmniejszenie zrównoważonego rozwoju sportowca. Wyniki pokazują, że odpowiedzialność za dylematy etyczne i moralne, ma ogromne znaczenie dla praktykowania opieki, jako zrównoważonej praktyki szkoleniowej. Sugerują, aby federacje, kluby i trenerzy priorytetowo traktowali edukację na rzecz zrównoważonego rozwoju w sporcie wyczynowym. Jednak, co ważniejsze, istnieje potrzeba stworzenia nadrzędnych struktur i wytycznych ze strony federacji, a także odpowiedzialności ze strony trenerów za pracę ze zrównoważonymi perspektywami. Autorzy sugerują dalsze badania w celu oceny, w jaki sposób sportowcy wyczynowi wyrażają swoje poglądy na temat zrównoważonego rozwoju i jak sportowcy mogą wpływać na zrównoważone treningi³¹.

Miarą skuteczności trenera jest autorytet, a w nim zaufanie zawodników. Rozwijanie zawodników w oparciu o reguły troski i wspierania pozasportowego pozwoli na zbliżenie relacji i być może stosowanie się do norm etycznych nie tylko w sporcie, ale i życiu codziennym, na które powinien wskazywać trener w swojej pracy szkoleniowej.

³⁰ J. E. Kowalska, Znaczenie edukacyjne projekt „Jestem Fair” Opartego na idei neoolimpizmu, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020, s. 36.

³¹ J. Dohsten, N. Barker-Ruchti, E. Lindgren, Caring as sustainable coaching in elite athletics: benefits and challenges, *Sports Coaching Review* 9 nr. 1, Gothenburg 2020, s. 48-70.

Zakończenie

Proces treningu wyczynowego dążącego do mistrzostwa sportowego stanowi dla trenera szereg wyzwań, zarówno w aspekcie fizycznym jak i wychowawczym. Zawodnicy trenujący wybrany sport poznają jego charakterystykę oraz reguły, uczą się zarówno wygrywania, jak i przegrywania. Zadaniem trenera jest koordynowanie i kontrolowanie, aby zjawiska te zachodziły w zgodzie z zasadą fair play oraz moralnością. W literaturze teoretycznej zwracana jest uwaga na zagrożenia wynikające z obserwacji zawodników tego, czego coraz częściej doświadczają w sporcie wyczynowym, który brutalnie eliminuje najsłabszych, czy też dezorganizuje życie prywatne zawodników. Życie sportowca wymaga poświęcenia czasu wolnego, nauki pokory i cierpliwości. Stan ten potrafi zniechęcić zawodników do dalszych treningów, spowodować poddanie się na rzecz braku pożądaných rezultatów. Zachowania w sporcie wyczynowym nie noszą znamion moralności, określają jedynie reguły gry, które mają wyłonić najlepszego w danej dyscyplinie. Zachowania fair play często pojawiają się w otoczeniu rezygnacji ze zwycięstwa na rzecz wyższego dobra. Trenerzy, w trosce o zdrowie swoich zawodników, dbają poprzez wspólny dialog o to, by nie zażywali środków niedozwolonych pozwalających na przedwczesne osiągnięcie satysfakcjonujących wyników sportowych, w cieniu oszustwa. Badania pokazują, że problem ten eskaluje wśród wyczynowych sportowców. Wyzwania etyczne pojawiają się również na podstawie obserwacji z perspektywy społecznej. Komercjalizacja, korupcja, czy też przemoc „wdzierają” się do sportu i rozpraszają sportowców, stwarzając pokusy sławy i bogactwa, które nie idą w parze z ideowym duchem miłości do sportu. Finalnie problemy i wyzwania te mogą być zwalczane poprzez inne spojrzenie na proces treningu wyczynowego we współczesnych czasach. Holistyczne spojrzenie na zawodnika, zarówno z perspektywy rozwoju sportowego, jak i moralnej troski może przynosić obiecujące rezultaty wtedy, kiedy odbywa się w atmosferze wzajemnego zrozumienia między trenerem a zawodnikiem. Relacja ta stwarza fundamenty autorytetu trenera, który w obliczu zmieniającego się, zautomatyzowanego świata, jest potrzebny bardziej niż kiedykolwiek wcześniej.

Etyczny wymiar pracy trenera w sporcie wyczynowym

Streszczenie

Zagadnienia zawarte w pierwszej części niniejszej pracy obejmują teoretyczne rozważania nad etyką i moralnością, które nadają sens w życiu

współczesnego sportowca, olimpijczyka. Zjawisko relatywizmu moralnego przyczynia się do dyskusji na temat norm i ocen postępowania, które w obecnych czasach mają charakter zmienny i względny. Jednym z czynników wspierających proces wychowania jest sport i jego wartości, szczególnie wynikające z zasady fair play. W systemie kształtowania sportowca, wiodącą postacią jest trener, na którym spoczywa odpowiedzialność przekazania tejże zasady swoim zawodnikom.

W drugiej części tekstu dokonano analizy wyników badań innych autorów, którzy zwrócili uwagę na wybrane elementy etyczne występujące w pracy trenera wraz z zawodnikami.

Słowa kluczowe: etyka, moralność, sport, sport wyczynowy, fair play, praca trenera, trener, trening

Abstract

The issues contained in the first part of this article include theoretical considerations of ethics as well as morality, which give meaning in the life of a modern athlete, an Olympic athlete. The phenomenon of moral relativism contributes to the discussion of norms and judgments of conduct, which are variable and relative in the present day. One of the factors supporting the process of upbringing is sport and its values, especially those based on the principle of fair play. In the system of shaping an athlete, the leading figure is the coach, who has the responsibility of passing on this principle to his athletes.

The second part of the article analyzes the results of studies by other authors, who highlighted selected ethical elements that occur in the work of a coach with his athletes.

Key words: ethics, morality, sport, high-performance sports, fair play, the work of the trainer, coach, training

Bibliografia

1. Bodańska A., Czysta gra w sporcie i życiu codziennym, Akademia Wychowania Fizycznego Józefa Piłsudskiego w Warszawie, Zamiejskowy Wydział Wychowania Fizycznego w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska 2007.
2. Bołdyrew N., Metody wychowania moralnego, Instytut Teorii i Historii Pedagogiki Akademii Nauk Pedagogicznych RFSRR, W: Problemy

- współczesnego wychowania, Zagadnienia wychowania moralnego, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1961.
3. Derbich J., Przygotowanie do wyboru wartości poprzez uprawianie sportu, w: *Wychowawcze aspekty sportu*, (red. Z. Dziubiński), Warszawa 1993, s. 143-149.
 4. Dohsten J., Barker-Ruchti N., Lindgren E., Caring as sustainable coaching in elite athletics: benefits and challenges, *Sports Coaching Review* 9 nr. 1, Gothenburg 2020.
 5. Glapa A., Bronikowski M., Sport jako forma dążenia do perfekcjonizmu, *Zeszyty Naukowe WSKFiT* 9:37-41, Poznań 2014.
 6. Jastrzębski Z., Kalka K., Zasada fair play w kształtowaniu postawy sportowca, W: *Teoria i praktyka wychowania fizycznego i sportu. T. 2* (red.) Z. Jastrzębski, Wyższa Szkoła Sportowa, Łódź 2012.
 7. Kaźmierczak A., *Zarys pedagogiki sportu*, Wydanie II rozszerzone, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2022, s.71, na podstawie S. Wołoszyn, *Wychowanie fizyczne i sport jako czynnik wychowawczy*, W: *Kultura fizyczna* 1973.
 8. Kosiewicz J., Sport poza dobrem i złem moralnym, W: *Studia Humanistyczne* (red.) M. Zowisło, Kraków 2010.
 9. Kowalska J. E., Znaczenie edukacyjne projekt „Jestem Fair” Opartego na idei neoolimpizmu, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2020.
 10. Lewandowska A., Leźnicki M., Doping w sporcie jako problem etyczno-społeczny, *Journal of Education, Health and Sport* Nr 6 (7), Toruń 2016.
 11. Lipiec J., *Filozofia czystej gry*, w: Hądzelek K., Rejf M., Zdebska-Biziewska H., Żukowski R., *Czysta gra, fair play*, Polski Komitet Olimpijski, Klub Fair Play, Warszawa 2014.
 12. Migoń M. P., *Wstęp do etyki*, Skrypt, Wydawnictwo Gdańskiej Szkoły Wyższej, Gdańsk 2013.
 13. Nowocien J., *Olimpizm i zasada fair play szansą wychowania w tolerancji*, <http://www.ckr.org.pl/> (dostęp: 30.08.2023).
 14. Pawlucy A., *Pedagogia Olimpijska, Homo physicus*, Akademia Wychowania Fizycznego we Wrocławiu, Wydawnictwo Impuls, Kraków 2022.
 15. Stępień A. B., *Wstęp do filozofii*, Prace Wydziału Filozoficznego 65, wyd. 3, Lublin 1995.
 16. Sztaba M. Ks., *Ważność etyki normatywnej dla kształtowania kultury moralnej młodego pokolenia. Refleksja w świetle nauczania Karola Wojtyły – Św. Jana Pawła II i jego uczniów*, W: *Forum Pedagogiczne cz. I*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2016.

17. Wiśniewski R., Wartość absolutna a problemy moralnej praxis. W: S. Janeczek, A. Starość (red). Etyka. Filozoficzna etyka życia społecznego, część II, Wydawnictwo KUL, Lublin 2016.
18. Żukowska Z., Fair Play w sporcie i polskim systemie edukacyjnym, W: Wychowanie fizyczne i zdrowotne, 1997.
19. Żukowska Z., Klub Fair Play Polskiego Komitetu Olimpijskiego, wyd. 2, Wydawnictwo Estrella, Warszawa 2009.
20. Żukowska Z., Żukowski R., Fair play jako wartość edukacyjna w sporcie a sprawności moralne nauczyciela wychowania fizycznego i trenera, AWF Warszawa, ZWWF w Białej Podlaskiej, W: Polski Komitet Olimpijski, Fair Play w sporcie i Olimpizmie. Szansa czy utopia, red. Z. Żukowska, R. Żukowski, Warszawa 2010.
21. Żukowska Z., Żukowski R., Fair play jako wartość moralna w edukacji olimpijskiej, „Polish Journal of Sport and Tourism” 2010.
22. Żukowski R., Czysta gra, Fair Play, Polski Komitet Olimpijski, Klub Fair Play, Wydawnictwo Fall, Warszawa 2010.

Strony internetowe

1. <http://www.wbc.poznan.pl/Content/35194/Wojciech%20Lipowski%20-%20Sport.pdf> (dostęp: 25.08.2023).